

Africai lázadások a 4. század végén⁸⁶

A FIRMUS- ÉS A GILDO-FÉLE FELKELÉS

Africa tartomány – pontosabban a Numidia, Mauretania Caesariensis, Mauretania Sitifensis, Africa Proconsularis és Baetica *provinciaikat* összefogó Africa *dioecesis* – 4. századi történetének egyik legfontosabb részét képezi a két, vezetőik után Firmus-, illetve Gildo-féle lázadásnak nevezett esemény, amelyek rövid ideig komolyan fenyegették a császárok hatalmát a térségben.

A két vezető a helyi arisztokráciába tartozott: mindketten ugyanannak a Nubelnek voltak a fiai, aki egyszerre töltötte be az africai törzsi vezető és a római tisztségviselő szerepét. Ez a speciális helyzet annak volt köszönhető, hogy a lakosság körében a romanizáció nem vált teljessé, és – különösen a kontinens belseje felé eső területeken – a régi hagyományok ugyanolyan fontosnak számítottak, mint a birodalmi közigazgatás szabályai és törvényei. Nubel és fiai sikeresen eligazodtak mindkét körben, és Africa egyik legbefolyásosabb családját alkották.

Az apa halála után azonban hamarosan véres konfliktus tört ki a fiai között: a legnagyobb hatalmat – mint legidősebb – Firmus örökölte, de öt fivére volt, akik szintén igyekeztek erősebb pozícióba kerülni. Vetélkedésük végül oda vezetett, hogy Firmus megölette egyik fivérét, akit korábban a helyi római helytartó pártfogolt. Emiatt megvádolták gyilkossággal, és mivel jogi úton nem sikerült tisztáznia magát, fegyverhez nyúlt: 371-ben (vagy 372-ben) megtámadta a part menti városokat, és hamarosan széles körű támogatásra talált a lakosok körében, akik az általánosan romló életkörülmények, illetve a – forrásokban kirívóan korruptnak ábrázolt – helytartó korábbi intézkedéseinek hatására fordultak szembe a központi hatalommal. A háborúban három fivére Firmust támogatta, Gildo azonban a rómaiak mellé állt. A lázadás kezdetben sikeresnek bizonyult, ezért 373-ban Valentiniánus császár Theodosius *comest* – a későbbi császár apját – küldte át Africába egy hadsereggel, hogy számoljon le Firmusszal. Hamarosan sikerült is fordítania a helyzeten: miután több csatában megverte a lázadókat és két fivért megölt, végül elfogta magát a vezért is, aki öngyilkos lett.

A két megmaradt testvér (Gildo, és a kegyelmet kapott Mascezel) a következő években Africában élt, és Gildónak – a Theodosius-házzal való jó kapcsolatait kamatoztatva – 385-ben sikerült elérnie, hogy őt válasszák a *dioecesis*

---

⁸⁶ Fordította, a jegyzeteket és a bevezetőket írta: SZABÓ ÁDÁM ÁGOSTON.

helytartójává, vagyis *comes*évé. Új pozíciójának birtokában hozzálátott, hogy minél nagyobb vagyont és hatalmi bázist építsen ki magának a tartományban: erőszakkal növelte birtokainak területét, elnyomta ellenfeleit, és támogatta a donatistákat, akik a katolikus egyháztól elszakadt helyi keresztény felekezetek voltak. Eközben külpolitikai mozgásterét is megpróbálta növelni: a császárok és *usurpátorok* közti küzdelmeket kihasználva szélesítette saját hatáskörét és Africa önállóságát is a birodalmon belül. 397-ben azonban elvetette a sulykot: a nyugati és keleti birodalomfél súlyosbodó konfliktusát látva elszakadt az addigi nyugati fennhatóság alól, és a távoli Constantinopolistól való lazább függettséget választotta. Ezt azonban a nyugati udvart irányító Stilicho már nem hagyhatta választlépés nélkül: kisebb hadsereggel Gildo ellen küldte Mascezelt, aki korábban fivére intézkedéseitől megijedve menekült Italiába. Így most visszatért Africába, és bár óriási túlerővel kellett szembenéznie, rövidesen sikerült elpártolásra bírnia Gildo seregének jelentős részét, aki így egyetlen csatában teljes vereséget szenvedett, majd nemsokára menekülés közben meghalt. A császári udvar hamarosan megölette Mascezelt is, Gildo óriási birtokait elko-bozta, és így – egy időre – újra visszanyerte a tartomány feletti fennhatóságot.

A két lázadás története több szempontból is figyelemre méltó. Bár mind a kettő kizárólag helyi erőkre támaszkodott, átmenetileg sikerült komolyan veszélybe sodorniuk a terület feletti római fennhatóságot, és csak a birodalom más részeiből elvont csapatokkal lehetett őket leverni. Mindez rámutat a Római Birodalom belső gyengeségére, amely Africában külső támadások nélkül is sebezhetőnek bizonyult (ellentétben pl. a germánok által fenyegetett dunai és rajnai határokkal). A két felkelés kitöréséhez vezető belső feszültségeket nem sikerült felszámolni a továbbiakban sem, és hatásuk nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a tartomány feletti római uralom 429-ben gyorsan összeomlott a vandálok támadásától, akik később innen kiindulva tudták megtámadni és kifosztani magát Rómát is.

AURELIUS AUGUSTINUS

A híres egyházatya a két felkelés szempontjából különösen fontos forrásnak számít, hiszen maga is Africából származott, és sokáig a tartomány székhelyén, Karthágóban élt. 395-ben választották Hippon püspökévé, így személyesen megtapasztalhatta Gildo uralmát, és tanúja volt bukásának is. Az eseményekhez különösen egy dolog miatt kapcsolódott: püspökként súlyos vitákat kellett folytatnia a donatista egyházzal, amely a negyedik században érte el hatalma csúcsát, és az africai keresztények nagyobb részét a maga pártjára vonta. A katolikus felekezettel való ellentéte nem dogmatikai különbségek miatt

alakult ki, hanem gyakorlati problémákban és hatalmi okokban gyökerezett, de éppen ezért különösen nehéz volt felvenni ellenük a harcot. Augustinus számos levelet és művet írt ellenük (*De baptismo, Contra epistulam Parmeniani, Contra litteras Petiliani* stb.), ezekben többször említést tesz a Firmusszal és Gildóval való kapcsolatukról – ebben a kérdésben tulajdonképpen ő az egyetlen forrás. Ennek ellenére természetesen nem az események pontos leírása volt a célja, hanem annak bebizonyítása, hogy ellenfelei szorosan kötődtek a lázadókhoz, végig támogatták őket. Ellenséges hangvételének dacára azonban bizonyos megjegyzéseiből kiderül, hogy a donatisták nem kívántak egyértelműen szembefordulni az uralkodóval, ezért csak bizonyos határok között voltak hajlandók az együttműködésre lázadókkal – például, hogy saját belső ellenzékükkel leszámoljanak. Csak egy esetben van szó szorosabb szövetségről: Gildo tíz évig élvezte a thamugadi Optatus donatista püspök támogatását, de az ő példája kivételes volt, amit kollégáinak többsége egyáltalán nem követett. Óvatos magatartásuk azonban hosszú távon így sem hozott eredményt: Augustinus vezetésével a katolikusok 411-ben elérték, hogy Karthágóban egy nagyszabású konferenciát tartsanak a két felekezet püspökei: itt sikerült véglegesen legyőzni a szakadókat, és a donatizmus 420 után véglegesen eltűnt az írott forrásokból.

Epistola 87.10

Azt vizsgáljuk, hogy a tiétek,⁸⁷ vagy a miénk az Isten Egyháza. Ezért az elejétől kiindulva azt kell megvizsgálni, hogy miért csináltátok a skizmát. Ha nem válaszolsz, úgy gondolom, könnyű dolgom van Isten előtt: ugyanis a férfinak, akiről úgy hallottam, hogy – a skizmát leszámítva – jó és nagyon művelt ember, békés hangú levelet küldtem. Te majd meglátod, mit válaszolsz annak, akinek most dicsérimi lehet a türelmét, de végül félni kell a döntésétől. Ha olyan figyelmesen válaszolsz, ahogyan neked írtam, Isten könyörületessége majd megsegít, hogy azt a tévedést, amely minket elválaszt, a béke szeretete és az igazság felismerése megszüntesse. Emlékezz, hogy nem beszéltem neked a rogatistákról, akik állítólag Firmus-követőknek hívnak benneteket,⁸⁸ ahogy

---

⁸⁷ Ti. a donatistáké: a levél címzettje Emeritus nevű püspökük.

⁸⁸ Egy donatista püspök, Rogatus követői, akik elszakadtak a felekezetüktől, így mintegy „skizma a skizmában” jött létre. Számuk sohasem volt túl nagy: miután a donatistáknak sikerült megszerezni hozzá Firmus támogatását, gyakorlatilag felszámolták a mozgalmat.

minket Macarius-követőknek hívtok.⁸⁹ Nem beszéltem a rusicayumi⁹⁰ püspökötökről sem, aki állítólag megegyezett Firmusszal, hogy ha megnyitják előtte a városkapukat, az övéi sértetlenek maradnak, elpusztíthatják a katolikusokat, és még számtalan más dologban. Ne emlegesd hát közhelyes szófordulatokkal az emberek tetteit, akár hallottad azokat, akár tapasztaltad. Látod, hogy mi mindent elhallgattam rólatok azért, hogy a skizma okáról beszélhessünk – mert ebben áll az egész ügy lényege. Az Úristen adjon neked békés szándékot, kedves és szeretett testvérem.

Epistola 108.6.18

Annyira kerüljük az egységet, hogy mi a tieitek gatzettei ellen – nem akarom azt mondani, hogy a ti gatzetteitek ellen – hivatalos törvényekhez folyamodunk, és a *circumcelliók*⁹¹ ezck ellen fegyverkeznek fel: amely örülettel megvetik a törvényeket, ugyanazzal ellenetek is fordítják őket.⁹² Annyira kerüljük az egységet, hogy a földművesek vakmerően fellázadnak a saját uraik ellen, és a szökött rabszolgák az apostoli előírás ellenére nemcsak, hogy elpártolnak a gazdáiktól, de egyenesen fenyegetik a gazdáikat; nemcsak, hogy fenyegetik, de erőszakos támadásokkal kifosztják őket. Mindezeknek a kezdeményezői és vezetői, és a bűnben hadvezérei a ti hitvallóitok, akik „Isten dicsőségére” növelik a ti tekintélyeteket, akik „Isten dicsőségére” ontják mások vérért. Aztán ti az emberek haragja miatt összehívjátok őket, majd szélnek eresztitek, megígérve, hogy vissza fogják adni a zsákmányt azoknak, akiktől elvették. De nem akarjátok, hogy ezt az ígéretet képesek legyetek teljesíteni, hiszen akkor túlságosan meg kellene sértenetek a vakmerőségüket, amelyet a papjaitok szükségesnek ítélnék a maguk számára. Mert hencsegnak az előttetek szerzett érdemeikkel, bizonygatva és előszámálva – a törvény színe előtt, amely-

---

⁸⁹ A donatisták ellen végrehajtott „keresztényüldözéséről” ismert császári hivatalnok. Kemény fellépését a donatisták előszeretettel rótták fel a katolikusok bűnéül.

⁹⁰ A Firmus által elfoglalt észak-afrikai városok egyike. Mai neve Skikda (1962-ig Philippeville), Algéria.

⁹¹ Szegény, idénymunkából élő, elsősorban berber eredetű csoport. Fanatikus vallássosságuk miatt gyakran lehetett látni őket a mártírok sírjai körül (innen a nevük is: „*circum cellas vagantur*”). A donatizmus legradikálisabb szárnyát alkották, egyes püspökök afféle irreguláris hadseregként használták fel őket katolikus személyek és templomok megtámadására. A felekezet mérsékeltbb tagjai viszont rossz szemmel nézték tevékenységüket, és igyekeztek elhatárolódní tőlük.

⁹² Vagyis a *circumcelliók* törvényszegései az összes donatistát kompromittálják.

nek a szabadságotok visszaadását köszönhetitek –,⁹³ hogy mennyi helyet és templomot szereztek meg papjaitok az ő segítségükkel, míg a mieinket lerombolták és (papjainkat) elűzték. Így ha szigorúnak mutatkoznátok, a jótéteményeikkel szemben tűnnétek hálátlanak.

Epistola 185.7.25

De mielőtt elküldték Africába azokat a törvényeket, amelyek a szent gyülekezetbe való belépésre kényszerítették őket (ti. a donatistákat),⁹⁴ néhány testvér számára az látszott jobbnak – és köztük voltam én is –, hogy bár a donatisták örülete mindenfelé dühöng, mégse kérjük a császároktól, hogy teljesen tiltsák be ezt az eretnokséget, büntetést helyezve kilátásba azokkal szemben, akik ragaszkodnak hozzá. Inkább azt kellett volna törvényerővel elrendelniük, hogy nem tűrjük tovább azoknak a kegyetlen megtámadását, akik a katolikus igazságot beszédükkel hirdették vagy rendelkezésekkel követték. Valamennyire reméltük is, hogy így lesz, ha a jámbor emlékeztű Theodosius törvényét, amelyet általánosan minden eretnek ellen életbe léptetett – *Ha bármilyen közülük való püspököt vagy papot is találnak, azt tíz libra aranyra büntessék* –,⁹⁵ megerősítenék kimondottan a donatisták ellen – mivel ők tagadják, hogy eretnekek lennének –,⁹⁶ mégpedig oly módon, hogy ne sújtsák mindnyájukat ezzel a büntetéssel, csak azokat, akiknek a területén a katolikus egyházat valamilyen támadás érte a papjaik, a *circumcellió*ik vagy a híveik részéről. Tudniillik az így megtámadott katolikusok panaszt nyújtanának be, és utána a rendek gondoskodnának arról, hogy a püspökeiknek és egyéb papjaiknak meg kelljen fizetniük a büntetést. Ugy gondoltuk, hogy ettől megijednek, már nem mernek ilyesmire vetemedni, és így szabadon lehet tanítani és gyakorolni a katolikus igazságot; ezáltal senkit sem kényszerítenének rá, de aki akarja, az félelem nélkül áttérhet, és így nem lesznek hamis- vagy álkatolikusokká. Más testvérek ezt másképp gondolták, akik idősebbek voltak, vagy sok város és föld példáját ismerték, ahol erősnek és igaznak láttuk a katolikus vallást; de ott Isten olyan

---

⁹³ Iulianus császár (361–363) kérésükre engedélyezte a donatisták teljes egyenjogúságát és szabad vallásgyakorlását (347 óta ugyanis a felekezet hivatalosan be volt tiltva). Ez a szabadság egészen a Firmus-felkelés idejéig érvényben volt, de a két egyház közötti súrlódások és konfliktusok ez idő alatt sem szüneteltek.

⁹⁴ A császárok többször is hoztak a két felekezet unióját (vagyis a donatista egyház felszámolását) elrendelő törvényeket, Augustinus püspöksége alatt például 405-ben és 412-ben.

⁹⁵ *CTh* 16.5.21.

⁹⁶ Ti. a donatisták a két felekezet között fennálló viszonyt végig skizmának, vagyis egyházszakadásnak tekintették.

jótéteményei által lett biztosítva és megerősítve, hogy a korábbi császárok törvényekkel kényszerítették az embereket a katolikus közösségbe. Mi azonban ellenálltunk és inkább azt kértük a császároktól, amit itt elmondtam: határozatot hoztunk erről a zsinaton,⁹⁷ és követeket menesztettünk a *comesi* hivatalba.

Contra litteras Petiliani 1.24.26

Ha számba vesszük az eredményeiteket: nem említem a városok és főleg mások földjei ellen elkövetett erőszakos foglalásaitokat; nem említem a *circumcelliók* örült dühöngését, az öngyilkosok holttestének szentségtörő és istentelen tiszteletét,⁹⁸ a részeg tivornyákat, és egész Africa tíz éves szenvedését a Gildo-követő Optatus alatt.⁹⁹ Nem említem, mert vannak közületek, akik fenn hirdetik, hogy ezek nem tetszenek nekik és soha nem is tetszettek, de azt állítják, hogy nem tudták megszüntetni, így a béke kedvéért elviselték őket. Ezáltal azonban saját magukat ítélik el, mert ha szeretnék a békét, nem tornék meg az egységet.¹⁰⁰ Hát micsoda örülség akkor elhagyni a békét, amikor béke van, és a viszály közepette próbálni azt megtartani? Vannak olyanok is, akik kitalálták, hogy Donatus pártjának gonoszterteit, amelyeket pedig mindenki lát és helytelenít, ők nem látják. Egészen odáig elmennek, hogy magáról Optatusról is így beszélnék: “Mit csinált? Ki vádolta őt? Ki ítélte el? Én nem tudom, nem láttam, nem hallottam.” Tehát miattuk, akik állításuk szerint nem tudnak e nyilvánvaló dolgokról, jöttek létre a maximianisták:¹⁰¹ az ő szemük jól látja ezeket a dolgokat, de a szájukat bezárták. Nyíltan elszakadtak, nyíltan oltárt emeltek az oltárral szemben; a zsinaton¹⁰² nyíltan szentségtörőknek, kígyóknak, vérontásra szomjazóknak nevezték őket, Dathanhoz, Abironhoz és

---

⁹⁷ Az africai katolikus püspökök 401-től rendszeresen tartottak zsinatokat Karthágóban a donatizmus ügyében: a levél tulajdonképpen bármelyikre utalhat.

⁹⁸ A donatisták mártírként tisztelték azokat a társaikat, akiket a katolikusok ellen elkövetett támadások miatt végeztek ki, vagy elfogásuk előtt öngyilkosok lettek.

⁹⁹ Thamugadi (ma: Timgad) donatista püspöke, aki végig teljes körű támogatásban részesítette Gildót és mindenben együttműködött vele – tettéért a lázadás leverése után árulás vádjával letartóztatták és a börtönben meghalt.

¹⁰⁰ Ti. a katolikus egyház egységét.

¹⁰¹ Másik, a rogatistáknál jelentősebb donatista szekta: vezetőjük, Maximianus a 390-es évek elején különült el a többi donatistától. Ezt az újabb szakadást csak Gildo támogatásával tudták felszámolni – illetve azzal, hogy az áttérő szakadároknak széles körű engedményeket tettek.

¹⁰² A 393-as bagai gyűlésre utal: a donatista püspökök zsinata ekkor közösisette ki Maximianust és követőit: így a felekezet radikálisabb irányba változott, mivel Maximianus csoportja a mérsékeltbb nézetek képviselője volt a donatizmuson belül.

Choréhoz¹⁰³ hasonlították őket, kegyetlen szavakkal tagadták ki és ítélték el őket, és mégis nyíltan visszafogadják a tisztségükbe az általuk megkereszteltekkel együtt.¹⁰⁴ Tehát ezt a gyümölcsöt hozták ők, akik Donatus békéjéért megtették, hogy báránybőrbe bújjanak, de Krisztus egész világra kiterjedő békéjét visszautasították, hogy belül ragadozó farkasok legyenek.

Contra litteras Petiliani 2.28.65

Mert hát azt akartad mondani, hogy csak az igazak bírják a valódi kereszt-ségét, az istentelenek pedig csak a látszatát. Ha tényleg így van, merem állítani, hogy csak a látszata volt meg abban a társatokban,¹⁰⁵ akinek nem Isten, hanem egy *comes*¹⁰⁶ volt az istene; a valódi pedig benned van, vagy abban, aki ezt finoman közölte veled, mikor megmondta neki, hogy a *comes* az istene.

Contra litteras Petiliani 2.83.184

Ezzel megmutatjátok, mi mindent tennétek, ha képesek volnátok rá. Ki mondhatná el, hogy mekkora rombolást műveltetek, miután Iulianus, gyűlölve Krisztus békéjét, visszaadta nektek az egységes egyház templomait, mikor a démonok is örvendeztek templomaik kinyitásának?¹⁰⁷ Kérdezzük meg magát Mauretania Caesariensis *provinciát*, hogy mi mindent szenvedett el tőletek a *maurus* Rogatus a Firmus-féle háborúban.¹⁰⁸ A maximianisták is tudják, mit éreztek Gildo idején, akinek nagyon közeli barátja volt az egyik püspöktársatok.¹⁰⁹ Ha Felicianust,¹¹⁰ aki nem régóta tartozik közétek, szintén behívhatnánk eskütételre, hogy nem akarata ellenére kényszerítette-e őt Optatus a ti egyháza-tokba való visszatérésre, akkor a száját se merné kinyitni, főleg ha a mustitanumi¹¹¹ nép figyelné az arcát, amelynek jelenlétében azok az események történtek. De ők, mint mondtam, meglátták, hogy mit szenvedtek el azoktól, akikkel együtt régebben még ugyanilyen dolgokat követtek el Rogatus ellen. Optatus felfegyverzett tömegekkel támadta meg vadul és ellenségesen magát a

---

¹⁰³ Egy Mózes elleni lázadás vezetői az Ószövetségben (4Móz 16).

¹⁰⁴ Tehát elfogadták az áttérő maximianisták keresztiségét, míg a katolikusokét nem.

¹⁰⁵ Itt is a thamugadi Optatusról van szó.

¹⁰⁶ Vagyis Gildo, aki 385-től 397-ig töltötte be a *comes Africae* tisztségét.

¹⁰⁷ Vö. *Ep.* 108.6.18. Iulianus császár valamennyi pogány hitnek is teljes vallásszabadságot biztosított.

¹⁰⁸ Vö. *Ep.* 87.10.

¹⁰⁹ Vö. 1.24.26; 2.28.65

¹¹⁰ Egyéb forrásokból ismeretlen maximianista püspök.

¹¹¹ Municipium Iulium Aurelianum Mustitanum, ma Musti(s), Algéria

katholikus egyházat is, amelyet pedig az egész világ felett uralkodó katolikus császárok támogattak. Ez az ügy kényszerítette ki először, hogy Seranus *vica-rius* alkalmazza ellenetek azt a tíz *libra* arany pénzbüntetetről szóló törvényt.¹¹² Ezt még egyikőtök sem fizette be, és mégis minket vádoltok kegyetlenséggel! Hát mi lehetne elnézőbb magatartás, mint ezeket a hatalmas vétkeiteket csak pénzbírság behajtásával büntetni? Ki tudná mindazt előszámlálni, amit a hatalmatokban lévő területeken, ahol csak lehetett, a saját erőtökből elkövettek, semmiféle jóindulatot nem tanúsítva a bírók vagy bármilyen hivatalos hatalom iránt? A mi népünkben ugyan melyikünk nem hallott valami ilyesmit az idősebbektől, vagy tapasztalt meg saját maga? Nincsenek-e Hippóban¹¹³ is – ahol én vagyok a püspök – olyanok, akik emlékeznek arra, hogy Faustinus nevű püspökötök az uralma idején megtiltotta, hogy kenyeret süssenek a katolikusoknak, mivel azok annyira kisebbségben voltak? Így egy diakónusunk albérlője, aki pék volt, a háziurának egy sületlen kenyeret vetett oda: megtagadta a vele való közösséget nemcsak a római államban, de a saját hazájában; nemcsak a hazájában, de a saját házában, noha semmilyen törvény nem sújtotta száműzetéssel. Hát nem a minap történt, amit máig fájjalok, hogy a közétek tartozó calamenumi Crispinus,¹¹⁴ miután vásárolt egy örökbérlők által lakott birtokot, nem habozott egyetlen félelmetes támadással csaknem nyolcvan fájdalmasan jajgató lelket újrakeresztelni – a katolikus császárok földjén, akiknek a törvényei alapján még a városokban sem szabadna tartózkodnotok? Hát mivel, hacsak nem ezen tetteitekkel kényszerítettétek ki, hogy meghozzák ellenetek a törvényeket, amelyekre panaszkodtok, bár így is messze alatta maradnak annak, amit bűneitekkel kiérdemeltetek? Vagy nem úznének-e el minket heves támadásokkal minden földről a *circumcellió*tok, akik a vezetésetek alatt dühöngő csapatokban harcolnak, ha nem tartanánk a városokban mintegy túszként titeket, akik – ha nem is félelemből, de szégyenből – semmilyen módon nem akarnátok elviselni az ellenetek irányuló közhangulatot és az előkelők szidalmait? Ne mondd hát: „Távol legyen, távol legyen a lelkiismeretünkötől, hogy másokat a mi hitünkre kényszerítsünk.” Mert megteszitek, ahol csak tudjátok, ahol pedig nem teszitek meg, ott nem is vagytok rá képesek a törvényektől vagy a haragtól való félelmetekben, vagy az ellenállók sokasága miatt.

---

¹¹² Vö. *Ep.* 185.7.25.

¹¹³ Ma Annába vagy Bône, Algéria

¹¹⁴ Máshonnan ismeretlen donatista.

Contra litteras Petiliani 2.92.208

Mert ezzel hozakodtál elő, ezt ígéretted, erre hívtad fel a leginkább a figyelmünket: „Halljad – mondtad –, elpusztult Macarius, elpusztult Ursacius,¹¹⁵ és minden *comes*etek ugyanúgy elpusztult Isten bosszújától.” Csak kettőt említettél, és egyikük sem volt császár. Könyörgöm, kit győzne ez meg? Te talán elégedett vagy magaddal? Megígéred, hogy elősorolod minél több császárukat és bírónkat, akik titeket üldözve pusztultak el, de császárokat nem is említve csak két bírót, vagyis *comes*t nevezel meg. Az egyáltalán nem tartozik ide, amit hozzáfűztél: „Minden *comes*etek ugyanúgy elpusztult Isten bosszújától.” Mert ezzel tudtad úgy befejezni a gondolatot, hogy senkit se nevezél meg. Vagy akkor miért nem említetted egyik császárukat, vagyis a mi egyházunkba tartozó császárt sem? Attól féltél talán, hogy felségsértéssel fognak vádolni? Hát hol marad a *circumcellió*k bátorsága? ... Hát nem uralkodott Constantinus oly hosszú ideig, és nem élt oly sokáig boldogan, noha ő hozott a tévelygések ellen először törvényeket?¹¹⁶ Hát nem ragadták el oly gyorsan Iulianus életét, aki templomokat adott nektek?¹¹⁷

Contra litteras Petiliani 2.92.209

Aki csak tud beszélni, gondolom, megérti, mennyire nevetséges, hogy miután elmondtad: „Elpusztult Macarius, elpusztult Ursacius, és minden *comes*etek ugyanúgy elpusztult Isten haragjától”, azonnal hozzáfűztél egy körmondatot, hogy bebizonyítsd, valóban minden *comes*ünk ugyanúgy elpusztult Isten haragjától – mintha a mi kérdéseinkre akartál volna megfelelni, hisz tényleg semmi mást nem kérdezne meg egy hallgató vagy olvasó. „Mert Ursacius – állítottad –, aki a barbárokkal vívott harcban esett el, a madarak kegyetlen csőre és a kutyák mohó harapásai szaggatták szét.” Ugyanígy azt is mondhatná bárki, nem tudva, mit beszél, hogy minden püspökötök Isten haragja által halt meg a börtönben; és ha valaki rászólna, hogy bizonyítsa be, azonnal hozzátenné, hogy így halt meg Optatus, akit Gildo követésével vádoltak.

Contra litteras Petiliani 2.101.232

Ha ezért felségsértővé válik az, akit – noha valójában nem követett el felségsértést – egy felségsértő keresztelt meg, akkor mindenki Optatuszá vált,

---

¹¹⁵ Mindkettő donatista-ellenes fellépést végrehajtó helytartó volt a 4. század közepeén.

¹¹⁶ Constantinus császár már 316-ban elítélte a donatistákat, és a vezetőiket száműzte.

¹¹⁷ Vö. *Ep.* 108.6.18; 2.83.184.

akit Optatus keresztelt meg.¹¹⁸ Menjetek most, és vessétek a szemünkre, hogy felszítjuk ellenetek az uralkodók haragját – vagy nem féltek, hogy Gildo követőjévé nyilvánítanak közületek mindenkit, akit Optatus keresztelt meg?

Contra litteras Petiliani 2.103.237

Hát akkor nem volt legalább valamennyire bűnös Optatus, akit a pogányok, zsidók, keresztények, a mieink, a tieitek egész Africában tolvajnak, rablónak, árulónak, elnyomónak és lázadónak mondanak, aki szerintük nem a barátja, nem a *cliense*, de a híve volt annak a *comes*nek, akit egyikötök az ő istenének nevezett? Hát akkor mihez kezdjenek, akiket egy ilyen halálos bűnben vétkes ember keresztelt meg?¹¹⁹

Contra litteras Petiliani 3.25.29

Emlegeti (Petilianus) Mensuriust, Caccilianust,¹²⁰ Macariust, Taurinust, Romanust, és azt állítja, hogy ők Isten egyháza ellen cselekedtek, amit ismer-nem kell, hiszen africai vagyok, és koromat tekintve már elég idős is. De ahogy hallom, Mensurius még az egyház egységének idején halt meg, mielőtt Donatus pártja elszakadt volna; Caecilianus ügyéről azt olvastam, hogy ők maguk (ti. a donatisták) terjesztették Constantinus elé, de a császár által bírának kijelölt püspökök kétszer is felmentették őt, sőt harmadjára maga az uralkodó is, mikor hozzá fellebbeztek. Amit pedig Macarius, Taurinus és Romanus bírói és büntető hatalmukkal elkövettek az egységért az ő nyakas dühöngésük ellen, azt egyértelműen a törvények szerint tették.¹²¹ Sőt, ők maguk kényszerítették ki ezeknek az ellenük szóló törvényeknek a meghozatalát és létrehozását, mikor Caecilianus ügyét a császár elé vitték.¹²²

---

¹¹⁸ Augustinus a donatisták azon vádját igyekszik a visszájára fordítani, miszerint az eretek vagy hittagadó püspök által megkeresztelt személy maga is bűnössé válik.

¹¹⁹ L. előző jegyzet.

¹²⁰ Mensurius: karthágói püspök, akit Donatus pártja hittagadással vádolt. Ugyan-ezzel vádolták Caccilianust is, és mikor Mensurius halála után (311/312) mégis őt választották utódaul, nem fogadták el a döntést, hanem Constantinus császárhoz fellebbeztek. Azonban a császár is Caecilianus mellé állt, így Donatus elszakadt a katolikus egyháztól és önálló egyházszervezetet hozott létre. Mensurius és Caccilianus emlegetése tehát az egyházszakadás létrejöttének eredeti okát érinti.

¹²¹ Vö. 2.92.208.

¹²² L. 120. jegyzet.

Contra epistolam Parmeniani 1.10.16

Ezek pedig, mindkét irányba engedetlenül és istentelenül, nem adják meg sem Istennek a keresztényi szeretetet, sem a királyoknak az emberi tiszteletet. Annnyira vakok és ostobák, hogy bár saját skizmatikusaikat, a maximianistákat a katolikus császárak által küldött tisztviselők segítségével kizárták a templomokból, és parancsok meg mindenféle támogatás igénybevételével arra kényszerítették őket, hogy hátráljanak meg előlük,¹²³ mégis vádolják a katolikus egyházat, ha az ő érdekében a katolikus császárok valami ilyesmit parancsolnak. Maguk a maximianisták pedig hallgassanak és emlékezzenek vissza rá, hogy milyen kegyetlen és keserves dolgokat szenvedett el miattuk a *maurus* Rogatus, a barbár király, Firmus révén, mielőtt maximianistákká váltak volna, vagyis amikor még a donatistákkal egy közösségbe tartoztak,¹²⁴ és panaszkodni se merjenek, ha nekik is ilyesmit kell elszenvedniük a primianistáktól¹²⁵ a saját skizmájuk miatt, vagy a primianistákkal együtt a donatista skizma miatt, örült szentségtörésükért – nem pedig az igaz vallásért.

Contra epistolam Parmeniani 1.11.17

Mert talán azt állítják, hogy súlyosabb dolgokat szenvedtek el a katolikus császároktól, mint amit ők követtek el a barbár királyok segítségével a rogatisták ellen,¹²⁶ vagy a katolikus császárok tisztviselőinek¹²⁷ segítségével a maximianisták ellen,¹²⁸ vagy amit a *circumcelliók* dühöngése révén művelnek, aki ellen csak lehet.¹²⁹ Mintha bizony az lenne a lényeg, hogy súlyosabb dolgokat kell-e elszenvedniük, mint amit elkövetnek – amit egyébként se fogadnék el. Ugyanis sok igen kegyetlen és erőszakos cselekedetüket lehet előszámolni, sőt meg sem lehet számolni őket; de még ha kevesebb ilyen is történt volna, vagy kevésbé sújtották volna azokat, akik ellen elkövették, akkor pont azért számítanak súlyosabbnak, mert nem a hivatalos hatóságok parancsára, hanem törvénytelen erőszakkal követték el őket. Mert nem az a sok, amit a maximianisták ellen az emberi törvények tisztségviselőinek segítségével tettek. Ezen cselekedeteik közé számíthatják, ha akarják, amit a *maurus* Rogatus üldözése során cselekedtek, a barbár Firmus támogatásával, noha ezáltal őt – aki a rómaiak kegyetlen ellensége volt – a törvényes hatóságok közé sorolják. De ezek még

---

¹²³ Vö. *Contra litteras Petiliani* 1.24.26.

¹²⁴ Vö. *Ep.* 87.10.

¹²⁵ A donatista többség vezetője Primianus püspök volt.

¹²⁶ Vö. *Ep.* 87.10; 1.10.16.

¹²⁷ A kifejezés valószínűleg a *comes Africae* tisztséget viselő Gildóra utal.

¹²⁸ Vö. *Contra litteras Petiliani* 1.24.26.

¹²⁹ Vö. *Ep.* 108.6.18.

mindig nem tesznek ki annyit, mint amit naponta követnek el a törvények és a hatóságok minden rendjével szembeszállva a részeges ifjak garázdálkodó csapatai révén, akiknek ők adnak vezéreket, és akik kezdetben csak furkósbotokkal, de most már kardokkal is kezdik felfegyverezni magukat; akik a hírhedt „*circumcellio*” néven egész Africát kegyetlenül végigdűlják. Mikor ezeknek a bűneit a szemükre vetik, kitalálják, hogy nem is ismernek ilyen embereket, vagy szégyentelen ábrázattal kijelentik, hogy ez egyáltalán nem tartozik rájuk – pedig mindenki tudja ennek az ellenkezőjét. Az egész világ egybehangzó állítását azonban nem fogadják el, pedig sokkal igazabbnak és valószínűbbnek hangzik, hogy nem tudja, mit követtek el Africában Donatus pártja mellett vagy Donatus pártja ellen, mint hogy a donatista püspököknek nem kell tudniuk a donatista *circumcelliók* tetteiről, vagy szabad azt mondaniuk, hogy semmi közük hozzájuk.¹³⁰

Contra epistolam Parmeniani 2.4.8

Tehát akkor amilyen Optatus volt, olyan volt a thamugadi nép is; és ha a szentségekben való közösség által – mint mondjátok – beszennyeződnek azok is, akik ezeket a gaztetteket elítélik – még azokat is, amelyeket az egység békéjének kedvéért eltűrnek –, akkor mindannyian ilyenek vagytok, akik egy közösséget alkottatok ezzel a társatokkal és a népével, mivel egész Africa hangos panasszal Gildo követőjének nyilvánította őt. Azért emlegetem ezt az embert olyan gyakran, mert annyira hírhedtté vált, hogy bárhol is nevezem meg, senki sem válaszolja azt, hogy nem tud róla.¹³¹

OROSIUS

A 4.–5. század fordulóján élt történetíró és teológus *Historiae adversus paganos* címmel írta meg életc főművét, amelyben célja annak bebizonyítása volt, hogy a Római Birodalom hanyatlását nem a kereszténység megjelenése okozta. Mind a Firmus-, mind a Gildo-féle lázadásról említést tesz, és bár erőteljesen keresztény történelemkonceptiója alapos kritikát tesz szükségessé, rendkívül fontos forrásnak számít – különösen Gildo bukását írja le részletesen. Megbízhatóságát növeli, hogy maga is járt Africában, ahol találkozott Au-

---

¹³⁰ Ti. a donatisták azzal is indokolták az elszakadásukat, hogy az africai katolikusok bűneiben a „velük egyetértő” egész keresztény egyház (vagyis az összes többi tartomány és ország kereszténye) osztozik.

¹³¹ Vö. *Contra litteras Petilian* 2.28.65; 2.101.232.

gustinusszal, akivel jó kapcsolatot ápolt, sőt történetírói művét is az ő pártfogásával alkotta meg, így a 397–398-as eseményekről mintegy „első kézből” kaphatott információt.

7.33

Eközben Africa területén Firmus, feltűzelve a *maurusok* törzseit, királlyá kiáltotta ki magát, feldúlta Africát és Mauretaniát.¹³² Caesareát,¹³³ Mauretania leggazdagabb városát csellel elfoglalta, majd mészárlás és gyűjtogatás közepette a barbároknak adta zsákmányul. Ezért Valentinianus elküldte Theodosius *comest*, a későbbi Theodosius császár apját, aki a *maurusok* szétszórt törzseit több csatában legyőzte, a levert és elfogott Firmust pedig öngyilkosságba kergette. Miután tapasztalt előrelátással egész Africában és Mauretániában is a korábbiaknál jobb állapotokat teremtett, a feltámadó irigységtől ösztökélve megparancsolták, hogy végezzék ki. Ekkor azt kívánta, hogy Karthágóban a bűnök bocsánatára kereszteljék meg; és miután részesült Krisztus óhajtott szentségében, a dicsőséges földi élet után az öröklétről is bizonyosságot nyerve önként kínálta fel nyakát a gyilkosának.

7.36

A Város alapítása utáni 1149. csztendőben¹³⁴ Arcadius Augustus – akinek a fia, Theodosius most Kelcten uralkodik –, és a testvére, Honorius Augustus – akire most is támaszkodik az állam –, (a császárok sorában) a negyvenkettediként közös uralkodásba kezdtek, csak a székhelyük volt különböző. Arcadius pedig apja halála után még tizenkét évig élt, és haldokolva a főhatalmat gyermekének, Theodosiusnak adta át, aki még igen kis fiú volt. Ekkor Gildo *comes*, aki uralkodásuk¹³⁵ kezdetén Africát kormányozta, mihelyt Theodosius¹³⁶ haláláról tudomást szerzett, hatalomvágytól feltűzelve – mint egyesek állítják – megkísérelte Africát a keleti birodalomfélhez kapcsolni, vagy – más vélemény szerint – a birodalom közösségéből kiragadva magának akarta elbitorolni, inkább a népére jellemző vakmerőségben bízva, mint a királyi méltóság vágyától hajtva. Ugyanis a kisfiúba semmi reményt nem helyezett, különösen azért nem, mert rajtuk kívül azelőtt alig érte meg egyetlen trónra jutott gyermek is a férfikort, és tulajdonképpen csak ők voltak olyanok, akiket Krisz-

---

¹³² A felkelés Mauretania Caesariensis és Mauretania Sitifensis *provinciák* területének egy részét érintette.

¹³³ Ma Cherchel, Algéria.

¹³⁴ Kr. u. 395-ben.

¹³⁵ Ti. Arcadius és Honorius uralkodásának kezdetén.

¹³⁶ Ti. I. Theodosius haláláról, vagyis az esemény 395 után történt.

tus pártfogása segített az apjuk és saját maguk egyedülálló hite miatt, bár elhagyottak voltak, egymástól is elválasztva.

Gildónak volt egy fivére, Mascezel, aki bátyja új dolgokra való törekvéseitől¹³⁷ visszariadva Italiába menekült, két fiát az africai katonaságnál hagyva. Gildo gyanúsnak találta mind öccse távozását, mind a fiainak jelenlétét, ezért orvul meggyilkoltatta az ifjakat. Így miután *hostisszá*¹³⁸ nyilvánították, az ellene indított hadjárat élére Mascezelt állították, aki az őt nemrég ért fájdalom veszteség miatt alkalmasnak ígérkezett az állam érdekeinek megvédésére. Tehát Mascezel – már Theodosiustól megtanulva, hogy még a legreménytelenebb helyzetben is mit el tud érni Isten kegyelméből az emberi imádság a Krisztusban való hit által –, elment Capri szigetére, ahonnan magával vitte Isten néhány szent szolgáját, akiket megindított a könyörgése: velük együtt éjjel-nappal imádkozva, böjtölve és zsoltárokat énekelve kiérdemelte a háború nélküli győzelmet és a gyilkosság nélküli bosszút.

Van egy Ardalió nevű folyó, amely Theuste¹³⁹ és Ammedera¹⁴⁰ városok között folyik: ide érkezett egy kis létszámú – mint mondják, ötezer katonából álló – sereggel, és táborot vert a hetvenezres ellenséggel szemben. Némi idő elteltével úgy döntött, hogy elhagyja a helyet és átkel a szemközti fekvő völgyön átvezető szoroson; de az éj leszálltával álmában megjelent neki a Mediolanumban nem sokkal azelőtt elhunyt Szent Ambrosius püspök,¹⁴¹ aki a kezével jelzett, és a botjával háromszor a földre ütött, így szólva: “Itt, itt, itt.” Ő pedig okos következtetéssel megértette, hogy a hírnök méltósága a biztos győzelmet, a szavak a helyet, a szám pedig a napot jelöli. Ott maradt hát, és három nappal a himnuszokkal és imádságokkal átvirasztott éjszaka után, az égi szentségek misztériumaiban részesülve egycenese az ellenségre támadt. Azokhoz, akik először szembejöttek vele, a béke jámbor szavait intézte, majd egy makacsul ellenálló jelvényhordozót, aki már-már kirobbantotta a csatát, kardjával megsebesített a karján: az, mivel a sérülés miatt elgyengült a keze, kénytelen volt lehajtani a hadijelvényt.¹⁴² Ezt látva a többi *cohors* azt hitte, hogy az elsők már megadták magukat, és jelvényeiket megfordítva versengve álltak át Mascezel-

---

¹³⁷ A fogalmazás meglehetősen homályos: lehet, hogy Mascezel Gildo elszakadási terveiből sejtett meg valamit, de elképzelhető, hogy viszály támadt köztük, és a saját életét féltette.

¹³⁸ *Hostis (publicus)*: közellenség, az állam ellensége.

¹³⁹ Ma Tébessa, Algéria.

¹⁴⁰ Ma Hedra, Algéria.

¹⁴¹ Szent Ambrus milánói püspök, aki 397. ápr. 4-én halt meg.

¹⁴² A hadijelvény (*signum militare*) a katonai egységek rúdra tűzött jelvénye, amelynek mozgatásával irányították a sereget csata alatt.

hez. A barbárok, akiket Gildo nagy tömegben hívott hadba, a katonák kudarcától elbátortalanodva szétfutottak. Gildo maga is megpróbált elmenekülni és kihajózott a tengerre, de nem sokkal ezután visszahívták Africába, ahol néhány nap múlva megfojtották.

Fennállna a veszélye, hogy – mivel ily nagy csodákról adtunk hírt – szemérmetlen hazugsággal vádoljanak minket, de szavunkat alátámasztja azoknak a tanúsága, akik maguk is jelen voltak: nem történt semmilyen lesvetés, semmilyen megvesztegetés; hetvenezer ellenséget győztek le csaknem harc nélkül; rövid időre elmenekült a legyőzött, nehogy túl sokra vetemedjen a haragvó győztes; messzire került, hogy a testvére ne szerezhessen tudomást a megöléséről, amivel betelt a bosszúja.

Mascezel azonban, a dolgok kedvező kimenetelétől felfuvalkodva, elhanyagolta a szentek közösségét – akikkel korábban Istenért küzdve győzött –, sőt még az egyházat is meg merete szentségteleníteni, és nem habozott onnan embereket elhurcolni. A szentségtörőt elérte a büntetés: ugyanis rövid időn belül egyedül őrá sújtottak le, míg akiket büntetés végett hurcoltatott el a tempomból, élve maradtak és gúnyolódhattak rajta. Így saját magán bizonyította be, hogy az isteni igazságosság mindkét irányba figyel: mikor bízott benne, segíséget kapott, amikor pedig megvetette, meghalt.

CODEX THEODOSIANUS

A *Codex Theodosianus*¹⁴³ több *constitutio*ja is kapcsolatba hozható a Firmus- és Gildo-féle lázadással. Azon kívül, hogy a keletkezés időpontja és a címzettek (a tartomány népe, ill. különböző tisztségviselői) erre utalnak, gyakran a rendelet tartalmából is lehet következtetni. Így tehát a törvénygyűjtemény az egyéb források mellé fontos kiegészítő információkkal szolgál: Firmus esetében elsősorban a felkelés okozta helyzet súlyosságára mutatnak rá a *constitutio*k, míg a 400-as évek elején (már II. Theodosius alatt) keletkezett törvények Gildo tevékenységének utóhatásairól szólnak.

12.12.6

Ugyanazok az Augustusok¹⁴⁴ és Gratianus Augustus, *Claudius proconsul Africaenak*.

---

¹⁴³ Ehhez l. 7. oldal.

¹⁴⁴ Valentianus és Valens.

A követek, akik *comesi* hivatalunkhoz szükségtelen kívánságokkal és nem méltányolható dolgokkal járultak, a panaszuikkal térjenek vissza saját lovon¹⁴⁵ a *provincia*ba.¹⁴⁶

Treverorum, 369. február 2.

10.10.10

Ugyanazok az Augustusok¹⁴⁷ *Africa provincia* lakosainak.

Az emberi nem ellenségeit az igazságosság parancsára olyannyira üldözzük, hogy megparancsoljuk: az elítélt besúgókat karddal végezzék ki.¹⁴⁸

Mediolanum, 365. február 2.

16.6.1

Imperator Valentinianus és Valens Augustusok Iulianus *proconsul Africae*nak.

Azt a papot, aki a kereszttség szentségét jogtalanul bitorolva megkettőzte, és mindenki közös határozata ellenére ezt a szentséget ismétléssel mocskolta be,¹⁴⁹ a papi hivatalra méltatlannak ítéljük.¹⁵⁰

Treverorum, 373. február 20.

7.1.6

Ugyanazok az Augustusok¹⁵¹ Mauretania Sitifensis lakosainak.

Ha valaki öt évig buzgó fáradtsággal katonai szolgálatot teljesített, bár apja és nagyapja *decurio*k voltak, akkor saját személyében minden *curialis*i kötött-

---

¹⁴⁵ Vagyis nem a *cursus publicus*t használva.

¹⁴⁶ Feltehetően Firmus sikertelen próbálkozására utal a törvény: követei megpróbálták tisztázni őt a testvérgyilkosság vádja alól, de a császár (egyres források szerint az africai helytartó intrikáinak hatására) nem hallgatta meg őket.

¹⁴⁷ Valentinianus és Valens.

¹⁴⁸ Az africai helytartó, Romanus tevékenységére utal a törvény: korábban konfliktusba keveredett Leptis várossal, de sikerült elérnie, hogy az őt bepanaszoló követeket besúgókká (*delator*) nyilvánítsák és elítéljék. Ez és az ehhez hasonló lépései hozzájárultak a lakosság elégedetlenségének növeléséhez, ami a felkelés kitörésekor Firmus táborának gyors gyarapodásához vezetett.

¹⁴⁹ A törvény a donatistákról szól, akik több zsinat számukra kedvezőtlen döntése miatt (*omnium instituta*) elszakadtak a katolikus egyháztól, és érvénytelennek tekintették az ott kiszolgáltatott kereszttséget – így azt a hozzájuk áttérő keresztényeknek is újra kiszolgáltatták.

¹⁵⁰ Az egyébként vallásilag toleráns Valentinianusnak ez a rendelete arra utal, hogy a császár Firmus támogatóinak tekintette a donatistákat.

¹⁵¹ Valentinianus és Valens. A rendelkezés célja a császári hatalom katonai megerősítése lehetett a térségben.

ség alól felszabadul. 1 Akik pedig más hivatalt láttak el, azokat huszonöt évnyi szolgálat után ajándékozzuk meg hasonló szabadsággal. ÉS A TÖBBI.

Treverorumban, 368/370/373 (?) április 23.

12.1.64

Ugyanazok az Augustusok¹⁵² Mauretania Sitifensis lakosainak.

Senki se vonatkoztassa magára az apja hivatalviselés alóli felmentését, akit régi családi kötelék fűz a *curiá*hoz, és az apja is kétségtelenül bekerült volna a *curiá*ba, ha a fent említett időhatárokon belül megjelent volna a helyén. Ha valaki katona nagyapától és *decurio* apától született, az apja hivatását kövesse.¹⁵³

Treverorum, 368/370/373 (?) április 23.

7.19.1

Imperator Arcadius és Honorius Augustusok Messala *praefectus praetorió*nak.

A *Saturianus*ok összeesküvését, ahogy kellett, fegyverrel számoltuk fel. De néhányan közülük, hogy elkerüljék a fenyegető büntetést, mindenféle rejtékhelyre vették be magukat. Akik elrejtik őket, tudják meg, hogy a következő büntetésnek teszik ki magukat: azok a birtokok, amelyeken elrejtőztek, a kincstárunk birtokaihoz lesznek csatolva, hacsak nem adják át őket (ti. az itt rejtőzőket) ezen *edictum* hatályba lépése után azonnal a büntetésnek és a törvényeknek. 1 Tudják meg, hogy hasonló feltételek vonatkoznak arra is, aki elrejtett valakit a *Saturianus*ok összeesküvéséhez csatlakozó *Subafransis*ek közül. Tehát ha bárki is a határozat üdvös utasítása ellenére ilyen embert el akar rejtteni, tudja meg, hogy azzal (az emberrel) együtt ugyanolyan bűnösnek számít, és ha olyan személyek, hogy a vagyonuk elkobzásával nem lehet őket megbüntetni, fővesztéssel fognak bűnhődni. 2 Azok se higgyék, hogy megmenekülnek a büntetéstől, akik ezen hatalmas vétkeknek a kitervelőit szó nélkül futni hagyták – bárhol is találták meg őket –, és nem jelentették azonnal nyilvános tanúságtétellel, hogy hol fedezték fel őket. 3 Annak a teljesítését is megparancsoljuk, hogy azokra a földekre, amelyeket korábban az említett rablók birtokoltak, legyenek kiküldve figyelmes *inspector*ok: ezek elsősorban a régi tulajdonosoknak ajánlják fel, hogy műveltesék meg a földeket, ha újra birtokolni akarják azokat, és ne panaszkodjanak a régi munkások elvesztésén, hanem

---

¹⁵² Valentinianus és Valens.

¹⁵³ Vö. az előző törvénnyel. A katonai szolgálatból fakadó kedvezményeket nyilvánvalóan csak a konkrétan szolgálatot teljesítő személyekre kívánták kiterjeszteni, lezármazottaik esetén ezt már korlátozni próbálták.

máshonnan hozzanak családokat azoknak a birtokoknak a megművelésére, amelyek – míg ugyanezen rablók¹⁵⁴ kezén voltak – a gondatlanság miatt láthatólag egészen mostanáig terméketlenek voltak. Ha pedig ezt nem ítélnék megfelelőnek, adják át az adó törlesztésére alkalmas birtokosoknak.¹⁵⁵

399. július 20.

7.8.7¹⁵⁶

Ugyanazok az Augustusok¹⁵⁷ Pompeianus *proconsul Africaenak*.

Hogy azokon a birtokokon, melyeket Gildónak, a köz ellenségének, és követőinek javaiból a mi vagyunkhoz csatoltak, nehogy beszállásoltassák magukat vendégként az átutazók, elrendeljük, hogy tudja meg mindegyikük, hogy a birtokosainktól tartsák távol magukat, és ha valamelyikük is az uradalmunkra beszállásolási szándékkal, erőszakosan belép, öt *libra* arany pénzbírság kifizetésére lesz kényszerítve.¹⁵⁸

Mediolanum, 400. június (január ?) 8.

9.42.19

Ugyanazok az Augustusok¹⁵⁹ és Theodosius Augustus Ursicinus *comes sacrarum largitionum*nak.

Azokat a birtokokat, amelyeket Gildónak és követőinek javaiból a mi fenségünk joga ellenére egyes bitorlók eddig visszatartottak, csatolják a mi vagyunkhoz, úgy, hogy ezek (a bitorlók) attól az időtől kezdve, ahogy illetéktelenül visszatartották azokat (a birtokokat), fizessék meg egyszerűen az adóösszeget. Akiiket pedig még október 1-je előtt figyelmeztettek, de mégis vissza

---

¹⁵⁴ Ti. a korábbi részekben szereplő *Saturianusok* és *Subafrensisek*.

¹⁵⁵ A törvény a Gildo tevékenységének következtében a birtokviszonyokban előállt problémákra utal. A *Saturianusok* és *Subafrensisek* mibenléte vitatott (africai nomád törzsek, *circumcelliók* stb.), de a legnagyobb valószínűséggel azokat a szegényebb népelemeket illették ezzel a névvel, akik a Gildo által elűzött *colonusok* helyébe telepedtek. Az ő bukása után természetesen nem szívesen adták vissza birtokaikat az eredeti tulajdonosoknak, és – mint Gildo követői – lázadóknak számítottak, ezért kellett szigorú intézkedéseket hozni ellenük. Az is nyilvánvaló, hogy a birtokviszonyok több mint tíz évig tartó felforgatása és a háború pusztításai után a valódi tulajdonosok számára sem volt könnyű a visszatérés.

¹⁵⁶ Vö. 7.8.9-cs törvény.

¹⁵⁷ Arcadius és Honorius.

¹⁵⁸ A határozat értelme, hogy a császári kincstár igyekezett védeni a saját bérlőit, természetesen a tőlük beszedett adóösszeg miatt.

¹⁵⁹ Arcadius és Honorius.

akarták tartani a birtokokat, tudják meg, hogy kétszeres adót kell befizetniük, és kétszeres terményjáradékot kell adniuk.¹⁶⁰

Ravenna, 405. április 20.

7.8.9

Imperator Honorius és Theodosius Augustusok Sapidianusnak.

Bár legutóbb megparancsoltuk, hogy öt *libra* arany büntetés terhe mellett legyenek mentesek a beszállásolástól azok a birtokok, amelyek Gildo javaiból a kincstárunk tulajdonába kerültek, most azt is előírjuk, hogy minden uradalomtól, amely ugyanezen jogon került hozzánk – bármely településhez tartozzon is –, tartsák távol a beszállásolást kérőket, hogy könnyebben lehessen bérlőket találni. Ha tehát valaki a parancsunkat megszegi, büntetést fogunk kiírni rá.¹⁶¹

Karthágó, 409. augusztus 6.

9.40.19

Imperator Honorius és Theodosius Augustusok Donatus *proconsul Africaenae*nak.

Gildo követőit tartóztassák le és büntessék vagyonelkobzással.¹⁶²

408. november 11.

---

¹⁶⁰ Hogy Gildo elkobzott birtokairól még a lázadás leverése után hét évvel is külön határozatot kellett hozni, arra utal, hogy a császári hatalom csak lassan nyerte vissza a tartomány feletti teljes ellenőrzést.

¹⁶¹ Vö. 7.8.7.

¹⁶² Szintén a császári hatalom gyengeségére utal, hogy a lázadókkal való végső leszámolásra csak tíz évvel a legyőzésük után került sor.